

Monika WOLTING

<https://orcid.org/0000-0002-2901-927X>

Uniwersytet Wrocławski (Wrocław)

Prolegomena do badań nad literaturą migracyjną

Streszczenie: Celem artykułu jest prezentacja nowego modelu oglądu literatury migracyjnej – tj. twórczości autorów-emigrantów pochodzących z Niemiec i imigrantów przybyłych do Niemiec. Umieszczenie jej w szerokim kontekście może implikować nowe możliwości interpretacyjne. Kontekstualizacja gwarantuje literaturze migracyjnej pełnoprawne miejsce w kanonie literatury światowej, uwalniając ją od kategoryzowania jako fenomen niszowy.

Słowa kluczowe: literatura transkulturowa, literatura migracyjna, literatura polska, literatura niemiecka, kultura hybrydowa.

Wszyscy znamy wiersze, powieści, opowiadania niemieckojęzycznych pisarzy, którzy, jak pisał Brecht, zmieniając częściej kraje niż buty, zmuszeni byli żyć na obczyźnie. Jak powodzi się dzisiaj pisarzom, blogerom, dziennikarzom, którzy nie uciekają z Niemiec, lecz do Niemiec, bo w swoich krajach są prześladowani, nie mogą wykonywać swoich zawodów – czy czują, że ich życiu zagraża niebezpieczeństwo?

– pyta Ralph Gerstenberg w reportażu *Prześladowani autorzy publikują w Niemczech*¹ przygotowanym dla Deutschlandfunk. Artykuł odnosi się do publikacji pod redakcją Josefa Haslingera i Franziska Sperr *Zuflucht Deutschland. Texte verfolgter Autoren*². W tomie zebrane zostały teksty osiemnastu pisarzy, którzy w ostatnich latach dzięki Niemieckiemu Centrum PEN znaleźli schronienie w Niemczech i dzięki programowi „Writers-in-Prison”

¹ R. Gerstenberg, *Verfolgte Autoren publizieren in Deutschland*, „Deutschlandfunk” 20.03.2017, źródło: https://www.deutschlandfunk.de/schreiben-im-exil-verfolgte-autoren-publizieren-in-1310.de.html?dram:article_id=381738 [dostęp: 6.09.2018].

² J. Haslinger, F. Sperr (red.), *Zuflucht in Deutschland. Texte verfolgter Autoren*, Fischer, Frankfurt am Main 2017.

otrzymali finansową pomoc na kontynuację pracy twórczej³. Pisarze współczesnej polsko-niemieckiej literatury emigracyjnej, którzy nie opuścili Polski w tak drastycznych okolicznościach, jak twórcy, o których piszą Gerstenberg i Haslinger, niemniej i oni dzielą los migranta, człowieka posiadającego dwie ojczyzny, posługującego się dwoma językami, zakorzenionego w dwóch kulturach, odczuwającego przynależność mniejszą lub większą do obu kultur, względnie wykorzenionego, wyrzuconego poza ramy narodowościowe i społeczne krajów, w których żył i żyje.

Migracja – topos niemieckojęzycznej literatury

W moich rozważaniach chciałabym rozszerzyć nieco perspektywę oglądu literatury niemieckojęzycznej polskich migrantów o fenomen migracji związany z kulturą niemiecką w XX i na początku XXI wieku. W tym celu posłużę się takimi pojęciami, jak: emigracja wojenna, wypędzenia i ucieczki powojenne, pracownicy gościnni i potomkowie pracowników gościnnych, emigranci polityczni z NRD, emigranci polityczni i ich dzieci z Europy Wschodniej, emigranci zarobkowi, uchodźcy z krajów Bliskiego Wschodu zagrożonych wojnami domowymi oraz uchodźcy ekologiczni. Obraz literatury niemieckiej XX i XXI wieku jest kreowany w dużej mierze przez pisarzy posiadających doświadczenie migracyjne – nazwiska ich można byłoby mnożyć w nieskończoność, ograniczę się do wymiany nielicznych: Tomasz Mann, Bertold Brecht, Anna Seghers, Stefan Zweig, Jürgen Fuchs, Sarah Kirsch, Herta Müller, Aglaja Veteranji, Rafik Schami, Władimir Kaminer, Olga Grjasnowa, Olga Martynowa, Katja Petrowska, Emine Sevgi Özdamar, Maynat Kurbanova, Sabrina Janesch, Matthias Nawrat, Radek Knapp czy Artur Becker.

Poszukiwanie sygnifikantnych i wspólnych treści, motywów, toposów, mitów, utopii w twórczości tych pisarzy doprowadzić może do istotnej refleksji metodologicznej, w której literatura emigracyjna, imigracyjna i wszystkie inne gatunki powstałe z doświadczenia geograficznej translokacji nie będą rozpatrywane jako różne kierunki nauk literaturoznawczych, ale wystąpią w kontekście jednego dyskursu literaturoznawczego. Tematyka emigracji i imigracji, tej dobrowolnej, jak i wymuszonej, w sposób oczywisty „narzuca” badaczom dwie drogi podejścia do systemu literatury: na poziomie ich zawartości estetycznej, czyli systemu symbolicznego (figur, przestrzeni, narracji, tematów i motywów), oraz na poziomie siły oddzia-

³ Program Writers-in-Prison, źródło: <https://www.pen-deutschland.de/de/themen/writers-in-prison/> [dostęp: 6.09.2018].

ływania tekstów literackich na społeczeństwo, czyli w oparciu o dyskusje i inicjowane debaty, o decyzje wydawnicze, wypowiedzi autorów, stanowiska polityczne twórców i ich dyskutantów, życiorysy autorów, jak i ich zaangażowanie w działalność społeczną. Jednym z modeli analizy literaturoznawczej tekstu jest odczytywanie utworu jako alternatywnego modelu rzeczywistości, rozumianego jako wykorzystywanie przez autora zdarzeń rzeczywistych do tworzenia fikcji literackiej. Tak rozumiana literatura dostarcza wielu informacji na temat nierozwiązanych sporów społecznych, długotrwałych kryzysów, politycznie niepoprawnych stanowisk, nieoficjalnej wiedzy, tematów tabu, drażliwych kwestii społecznych.

Szeroko pojęta literatura migracyjna podejmuje w pierwszej kolejności problematykę przemieszczania się ludności oraz trudów, jakie migranci napotykają, opuszczając ojczyznę, w czasie drogi, którą muszą przebyć, by dotrzeć do miejsca docelowego, oraz w procesie dostosowywania się do nowych warunków. Te trzy elementy razem wzięte, lub każdy osobno, stanowią osnowę tekstów migracyjnych. Treści, jakimi zostaną one wypełnione, są uzależnione od warunków politycznych, społecznych, ekologicznych, które są heterogeniczne w różnym czasie i przestrzeni. W centrum mojego zainteresowania znajduje się *figura migranta*, nie zaś tło historyczne, warunki polityczne czy strona estetyczna tekstu, jak na przykład warstwa językowa. Ten ostatni element wyróżnia wprawdzie literaturę migracyjną, pisaną przez autorów w języku nabytym, od literatury tworzonej w języku ojczystym, nie stanowi tu jednak przedmiotu rozważań⁴. Todorov pisał w 2010 roku: „W dzisiejszym świecie i świecie jutra będzie coraz więcej spotkań z ludźmi i społeczeństwami należącymi do różnych kultur, tylko ludzie mogą zapobiec przerodzeniu się tych spotkań w konflikty”⁵. Między innymi z tego względu figura migranta konstruowana w literaturze wydaje się być niezwykle istotna, gdyż to ona daje odpowiedzi na trudne pytania współczesnego świata. Jak twierdzi dalej Todorov: „Ambasadorami kultur są ludzie i każdy posiada więcej niż jedną; kultura jest zwykle hybrydowa i znajduje się w nieustannym procesie przemiany. Tak powstające różne tożsamości mogą powodować konflikty i trzeba nauczyć się żyć z nimi w zgodzie”⁶. Można z powyższego wysunąć tezę, że to właśnie autorzy, tworzący w swych powieściach fikcyjne życiorysy, są najbardziej predestynowani do bycia „am-

⁴ Na temat wielojęzyczności literatury migracyjnej pisze Renata Makarska w niniejszym tomie. Por. eadem, *Tekstowa wielojęzyczność w niemieckojęzycznych utworach pisarzy polskiego pochodzenia*, „Transfer. Reception Studies”, t. 4, s. 53–76, DOI: <http://dx.doi.org/10.16926/trs.2019.04.03> [przyp. red.].

⁵ T. Todorov, *Die Angst vor den Barbaren. Kulturelle Vielfalt versus Kampf der Kulturen*, przeł. I. Utz, Hamburger Edition, Hamburg 2010, s. 19.

⁶ Ibidem, s. 20.

basadorami kultur”, wskazującymi w tej samej mierze na ich potencjał konfliktowy, jak i odnawiający oraz twórczy.

W dalszej kolejności zamiast przedstawienia istniejących dzisiaj teorii opisujących zjawisko migracji z punktu widzenia doświadczenia specyficznego polskiego, czy rozumianego globalnie, wskażę na inny model podejścia do tekstów literackich, w których doświadczenie migracyjne jest motywem przewodnim. Istnieje pokaźna liczba opracowań naukowych poświęconych literaturze migracyjnej w kontekście moderny i w jej konsekwencji postmoderny oraz związanych z nią problemów globalnych, a także omawiających wpływ nowego dyskursu humanistyki na antropologiczne ukierunkowanie badań literaturoznawczych, oraz podkreślających komparatystyczną kontekstualizację wypowiedzi literackiej, jej hybrydyczność – jako jedno z podstawowych pojęć analizy komparatystycznej, postkolonialnej i wielokulturowej, czy ideę społeczeństwa wielokulturowego⁷.

Literatura migracyjna twórców piszących w języku niemieckim, ale posiadających korzenie w innych kulturach, stanowi dopiero od dość niedawna przedmiot rozważań literaturoznawczych. W niemieckim literaturoznawstwie badania te długo związane były z koncepcją tzw. literatury konsternacji. Wprowadzenie tej kategorii do nauki pełniło pewne funkcje społeczne w Niemczech Zachodnich lat siedemdziesiątych i początku osiemdziesiątych. Wówczas wychodzono z założenia, że literatura konsternacji powstaje z impulsu autobiograficznego, a autorami takich tekstów są kobiety, więźniowie, homoseksualiści i młodzież, którym zależy na przedstawieniu indywidualnego spojrzenia na problemy własnej egzystencji. W tym czasie zaczęły pojawiać się pierwsze teksty autorów-migrantów. Ze względu na opisywane w nich doświadczenia niszowej grupy, literatura ta została natychmiast przypisana do kategorii literatury konsternacji, z której długo nie mogła wyjść. Jeszcze w roku 1981 Franco Biondi, niemieckojęzyczny autor pochodzenia włoskiego, i Rafik Schami, pochodzenia syryjskiego, użyli tego terminu we wspólnie napisanym eseju *Literatur der Betroffenheit. Bemerkungen zur Gastarbeiterliteratur*⁸ (*Literatura konsternacji. Uwagi o literaturze pracowników gościnnych*) w znaczeniu bezpośredniej solidarności z mniejszością, do której czuli się przynależni. Zapro-

⁷ Wgląd w teorie dotyczące literatury migracyjnej daje Mieczysław Dąbrowski. Por. idem, *Współczesna literatura emigracyjna/migracyjna: rewizja pojęć analitycznych*. „Rocznik Komparatystyczny – Comparative Yearbook” 2015, nr 6, s. 395–413, DOI: <http://dx.doi.org/10.18276/rk.2015.6-21>. Również zeszyt 3 „Tekstów Drugich” z 2016 roku został w całości poświęcony literaturze migracyjnej.

⁸ F. Biondi, R. Schami, *Literatur der Betroffenheit. Bemerkungen zur Gastarbeiterliteratur*, [w:] Ch. Schaffernicht (red.), *Zu Hause in der Fremde. Ein bundesdeutsches Ausländer-Lesebuch*, Atelier im Bauernhaus, Fischerhude 1981, s. 124, 125.

ponowana definicja wprawdzie nie wyłączała obowiązku zwrócenia uwagi na estetyczną jakość tekstów, gdyż obaj autorzy podkreślali w innych kontekstach taką konieczność, jednakże świat czytelniczy, jak i krytyka literacka były zainteresowane jedynie treściami tekstów, nie zaś ich stroną artystyczną. Dopiero w roku 1991, wraz z przyznaniem Nagrody Ingeborgi Bachmann Emine Sevgi Özdamar, niemiecko-tureckiej autorce, a w roku 1999 węgiersko-niemieckiej pisarce Terézii Mora, krytyka literacka oraz felietoniści zauważyli, że w Niemczech rozwinęła się „wysoko” estetyczna literatura migrantów piszących w nie-ojczystym języku. Literatura ta, jak się okazało, wyszła z niszowych kręgów i zaczęła swobodnie kształtować obraz literatury niemieckiej w ogóle. Ewidentnym dowodem na wyjście z niszowych sfer jest rezygnacja w roku 2017 Fundacji Boscha z przyznawania nagrody Chamisso, którą od 1985 roku honorowano niemieckojęzyczne teksty autorów nieposiadających niemieckiego pochodzenia, a piszących w języku niemieckim. Zdaniem Fundacji, nagroda ta przestała spełniać swój nadrzędny cel, jakim było wspieranie autorów niszowej grupy emigrantów. W ostatnich latach literatura ta znalazła się w centrum zainteresowania rynku wydawniczego, jak i rynku czytelniczego, krytyki literackiej, felietonistów, instytucji kulturalnych oraz opracowań naukowych wielu literaturoznawców w Niemczech i w krajach związanych z emigracją ludności do Niemiec, wypracowując sobie drogę do kanonu literatury niemieckojęzycznej.

Szerokie zainteresowanie literaturą pisaną przez autorów z prymarnym bądź sekundarnym doświadczeniem migracyjnym zmusiło nauki literaturoznawcze do weryfikacji istniejących paradygmatów i kategorii. Na początku lat dziewięćdziesiątych literaturoznawcy sięgnęli do zagranicznych koncepcji powstałych np. w toku debaty postkolonialnej, w szczególności z uwzględnieniem koncepcji *hybrydy* i *trzeciej przestrzeni* Homiego Bhabhy, genderowych koncepcji *Subaltern* Gayatri Spivak, jak również koncepcji wywodzących się z poststrukturalizmu, głównie nawiązujących do przemyśleń Gillesa Deleuze’a i Félix’a Guattariego. Koncepcja transkulturowa Wolfganga Welscha znalazła liczne zastosowania w pracach literaturoznawczych omawianej tu proweniencji. Ciekawym pomysłem jest nawiązujący do prac Gillesa Deleuzego i Félix’a Guattariego model kłaczy *Rhizoma*, wskazujący na splątanie i wielorakość źródeł kultury.

Ten szeroki wachlarz dostępnych literaturoznawcom metod i kategorii prowadzi do bogatego zbioru możliwego nazewnictwa literatury migrantów, zawierającego takie określenia, jak literatura hybrydowa, literatura trzeciej przestrzeni, literatura interkulturowa, transkulturowa, migracyjna, postmigracyjna, kłacza. Warto zaznaczyć, że literatura ta nie daje się wpisać w kategorię literatury narodowej, gdyż nawiązuje przede wszystkim

pod względem estetycznym do języka, jak i kultury literackiej innych narodów. Z tego powodu dążenie do wypracowania nowych form badania tak różnorodnej literatury stanowi ważny element dzisiejszego literaturoznawstwa. Dlatego warto spojrzeć na tę literaturę z szerszej perspektywy i dyskutować o niej w innym kontekście, aniżeli dotychczas się działo, gdyż nazywanie jej wciąż nowymi przymiotnikami, nie uwalnia od brzemienia z lat sześćdziesiątych „literatury konsternacji”.

Figura zakłóceń

Jako moment łączący metodologicznie zaproponowany tu model interpretacji literatury migracyjnej można postawić w centrum rozważań metodologicznych figurę myślową *zakłóceń*, gdyż można zaryzykować hipotezę, że spojrzenie na tekst literacki i dyskurs dookolny z tej naukowej perspektywy przyniesie oczekiwane wyniki badań, czyli odpowiedzi na pytanie o to, jakie ślady pozostawiają w literaturze niemieckiej ruchy migracyjne spowodowane wojnami, kryzysami politycznymi i gospodarczymi, prześladowaniami politycznymi, katastrofami ekologicznymi, jaka jest poetyka i narracja literatury emigracyjnej i imigracyjnej oraz jakimi środkami autory wyrażają swoje zaangażowanie w debatę społeczną, polityczną i ekologiczną. Wprowadzone do utworu „zakłócenia”, ewentualnie też wywołane przez utwór „irytacje” – wskazują na granice przyjmowanej przez systemy normalności. To zakłócenia i irytacje naruszają lub niszczą normalność, wprowadzają stan denormalizacji. Można więc uznać, że sztuka i literatura, które służą między innymi samoobserwacji społeczeństwa⁹, wywierają wpływ na przestrzenie społeczne i realność doświadczeń irytacji, jak również, że realne katastrofy, konflikty, traumy, doświadczenia progowe znajdują odgłos w literaturze.

Zakładając słuszność twierdzenia Niklasa Luhmanna, według którego systemy społeczne odnawiają się bezustannie, ewoluują, także w kontekście konfrontacji z kulturowymi irytacjami i zakłóceniami, uczą się poprzez obserwację „otoczenia”, wykorzystanie kategorii „zakłóceń”¹⁰ do badań literaturoznawczych może okazać się niezwykle produktywnie. Oznacza to, że literaturze może być przypisywana nie tylko wysoka wartość estetyczna, ale i polityczna i społeczna. Literatura zaangażowana, a wychodzimy z za-

⁹ J. Link, *Versuch über den Normalismus: Wie Normalität produziert wird*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen (1988) 2006.

¹⁰ N. Luhmann, *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1999, s. 122, 237.

łożenia, że taką jest właśnie szeroko pojęta literatura migracyjna, jest rzeczniczką spraw ludzkich, spraw humanizmu, a głos pisarzy zaangażowanych może mieć wpływ na rozwój społeczeństw.

Wiadomym jest, że istotne przełomy, jakimi są wojny, wygnania, wysiedlenia, bieda, przemoc czy inne sytuacje kryzysowe, prowadzą zawsze do kolektywnych procesów negocjacji normalizujących i wprowadzają strategie przystosowania się do panujących warunków¹¹.

Kategoria „zakłóceń”¹², którą warto zaimplementować do badań nad literaturą migracyjną, odwołuje się do rozważań Claude’a E. Shannona i Warrena Weavera dotyczących matematycznego ukierunkowania teorii informacji¹³. Badania te ugruntowały klasyczne już pojęcia szumu i zakłóceń w komunikacji i stały się podstawą wielu badań medioznawczych¹⁴. W nawiązaniu do myśli obu badaczy „szumy są rozumiane jako niepożądane zakłócenia, uniemożliwiające izomorfizm”¹⁵. Nowsze epistemologiczne i semiologiczne definicje zmieniają i rozszerzają tę perspektywę i badają kategorię szumów jako podstawową przesłankę wszelkiej komunikacji, jako centralny proces językowej produkcji sensu wypowiedzi. „Szumy”, „zakłócenia”, „irytacje” oddziałują na kolektywne procesy porozumiewania się i są z tego powodu podstawą przetwarzania i budowy sensu semantycznego kultur¹⁶. Luhmann twierdzi, „że choć do systemów nic nie wchodzi i nic z nich nie wychodzi, to są one w stanie dokonywać obserwacji zjawisk zachodzących w swoim otoczeniu. Dokonując kolejnych obserwacji, systemy wytwarzają specyficzne odwzorowanie swojego otoczenia, przekształcając strukturę”¹⁷. Systemy społeczne, kulturowe ulegają zatem „samo-przekształceniu”, odnawiają się nieustannie, reagując w odpowiedni dla nich sposób na zakłócenia i irytacje zachodzące w ich

¹¹ J. Link, *Versuch über den Normalismus: Wie Normalität produziert wird*, s. 323–325.

¹² L. Koch, Ch. Petersen, J. Vogl (red.), *Störfälle*, „Zeitschrift für Kulturwissenschaften” 2011, nr 2; L. Koch, M. Vogel (red.), *Krieg und Geschichte in der deutschen Literatur seit 1900*, Königshausen & Neumann, Würzburg 2007; C. Gansel, P. Zimniak (red.), *Störungen im Raum – Raum der Störungen*, Winter, Heidelberg 2012; T. Hardtke, J. Kleine, Ch. Payne (red.), *Niemandsbuchten und Schutzbefohlene. Flucht-Räume und Flüchtlingsfiguren in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen 2017.

¹³ C.E. Shannon, W. Weaver, *The Mathematical Theory of Information*, Iniversity of Illinois Press, Urbana 1949.

¹⁴ Por., E. Schüttpelz, *Eine Ikonographie der Störung*, Fink, München 2002, s. 233–280.

¹⁵ A. Mattelart, M. Mattelart, *Teorie komunikacji. Krótke wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Kraków 2001, s. 53; A. Kümmel, *Störung*, [w:] A. Roesler, B. Stiegler (red.), *Grundbegriffe der Medientheorie*, Fink, Paderborn 2005, s. 230 [229–235].

¹⁶ L. Jäger, *Störung und Transparenz: Skizze zur performativen Logik des Medialen*, Fink, München 2004, s. 48.

¹⁷ J. Winczorek, *Niklas Luhmann*, źródło: http://janwin.info/moodle/file.php/1/teksty/luhmann3_ann.pdf [dostęp: 6.09.2018].

otoczeniu. Najlepiej widoczne jest to w przypadku właśnie katastrof, sytuacji granicznych, traumatycznych doświadczeń, drastycznych zmian w życiu jednostki.

Wniosek, jaki nasuwa się z powyższych refleksji, pozwala na stwierdzenie, że nie można mówić o wiecznie istniejących systemach społecznych, a raczej o ich dynamice rozwoju, przemianach, jak i destrukcji. Fenomen migracyjny prowadzi właśnie do takich zmian w systemach społecznych. Migranci, pojawiając się lub uchodząc z danych systemów społecznych, powodują ich przemianę. Literatura koduje te zmiany swoimi środkami i oddaje je pod dyskusję opinii publicznej. Etapy życia politycznego i społecznego społeczeństw mierzone falami migracyjnymi mają silny wpływ na przemiany dokonujące się w dyskursie tożsamościowym narodu. Pewne obszary tematyczne, gwarantujące istnienie pojęcia narodu, kultury, patriotyzmu konstytucyjnego, podziału na *Ossi* („wschodniacy”) i *Wessi* („zachodniacy”), czy wykształcona w okresie pojedynczości społeczność niemiecka, odchodzą na plan dalszy, a w to miejsce pojawia się inna narracja. Literatura podejmująca tematykę migracji – taka jest hipoteza – przejmując na siebie wypełnienie społecznej roli, podejmuje tematy tabu, stawia drażliwe pytania, przejmując często niewygodny dla ogółu głos jednostki, rozszerza swoje zainteresowanie na globalne wydarzenia i konflikty.

Podstawą tak rozumianych badań jest założenie, że literatura posiada szczególną zdolność reagowania własnymi środkami (fikcji literackiej) na zachodzące „denormalizacje” w świecie rzeczywistym¹⁸. Pisarze odpowiadają narracją zarówno na prywatne doświadczenia migracji, jak i na globalne wydarzenia prowokujące migrację, osadzając akcję powieści w miejscach konfliktów, kreując postaci literackie naznaczone potencjałem konfliktu. Taka literatura prowadzi do zespolenia tego, co estetyczne, z tym, co polityczne.

Jeżeli badania nad literaturą migracyjną, jak wcześniej zasygnalizowałam, prowadzone będą dwutorowo, to znaczy z uwzględnieniem podziału – zgodnie z teorią systemów Niklasa Luhmanna (1987) – na system oddziaływania literatury (krytyka literacka, wydawnictwa, felieton, biografie) i na system symboliczny literatury (tematy, motywy, gatunki, figury), wówczas mogą okazać się one niezwykle produktywne. Dzięki takiemu podziałowi systemu literatury pojęcie literatury zostanie rozszerzone o aktorów życia literackiego, a to pozwoli badać literaturę dwupłaszczyznowo: na poziomie samego tekstu literackiego (estetyka, poetologia zakłóceń), jak i na poziomie interakcji między producentami literatury, instytucjami i mediami przekazu literatury a jej odbiorcami. Oznacza to, że literaturę migracyjną,

¹⁸ Por. J. Link, *Versuch über den Normalismus: Wie Normalität produziert wird*, s. 323–325.

tj. literackie reprezentacje i dobrowolnej, i przymusowej migracji, uchodźstwa, geograficznej dyslokacji jednostek i całych grup społecznych, warto badać dwutorowo: z jednej strony – na poziomie oddziaływania literatury, poddając analizie związki biograficzne, echa medialne, medialną ingerencję autorów, manifesty poetologiczne, debaty na łamach prasy, reakcję autorów na decyzje polityczne, a z drugiej strony, na poziomie artystycznych systemów symbolicznych, uwzględniając – zgodnie z teorią systemów Luhmanna – funkcję sztuki i literatury jako medium obserwacji społeczeństwa drugiego stopnia, co oznacza, że wielopoziomowa dialektyka form artystycznych otwiera referencyjność perspektyw spojrzenia na rzeczywistość¹⁹. Literatura tworzy nową rzeczywistość, a odbiorca, konfrontowany z nowymi modelami znanego mu świata, może się krytycznie odnieść do proponowanego modelu rzeczywistości. Literatura i sztuka zachęcają więc do krytycznej oceny świata w nich przedstawionego i są w stanie wpłynąć na światopogląd odbiorcy. W tym momencie dochodzi do głosu pisarz zaangażowany w sprawy polityczne, gdyż to właśnie on może dzięki swoim tekstom literackim poruszyć drażliwe tematy obecne w (realnej) rzeczywistości, tematy niepasujące do ustalonych konwencji, tematy politycznie niepoprawne, niewygodne, tematy tabu przemilczane publicznie. Nowe badania prowadzone w kontekście teorii systemu komunikacji, mediów, nauk lingwistycznych i literaturoznawczych wskazują, że elementy irytacji nie muszą występować w znaczeniu dysfunkcji, mogą przyjąć znaczenie produktywne i stabilizujące systemy²⁰. Współczesne teksty o tematyce migracyjnej, podobnie zresztą jak te z lat trzydziestych ubiegłego wieku, wnoszą nowe toposy, nowe tematy, nowe figury i motywy do współczesnej literatury niemieckojęzycznej. Można w tym kontekście wysunąć kolejną tezę, że nowe historie „przynoszone” przez figury emigrantów, imigrantów, wydalonych z kraju, uchodźców, a także historie z zewnątrz, z obcych kultur, nowych sytuacji życiowych przyczyniają się do odnowienia i rozwoju współczesnej literatury niemieckojęzycznej.

Prefiguracje

Proponuję tu ujęcie literatury jako modelu rzeczywistości, w którym dokonuje się procesualna transformacja rzeczywistych stanów społecznych w literackie formy, a teksty mogą zostać odczytane jako wyraz konieczno-

¹⁹ N. Luhmann, *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1999, s. 99 i nn.

²⁰ Por. idem, *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1987.

ści estetycznej i etycznej rozprawy z problemem migracji. Wychodzę z założenia, że literatura tworzy fikcyjne przestrzenie reprezentacji migracji, w których fikcyjne postacie doświadczają doświadczeń granicznych. Często chodzi o przedstawienie doświadczeń, które podlegają przemilczaniu w przestrzeni publicznej, jak doświadczenia ofiar, doświadczenia wojny, bombardowań, biedy, przemocy, które służą jako model przeżyć figur literackich. W świetle potrójnej *mimesis* Paula Ricoeura stanowią one materiał prefiguracyjny dla tworzonych tekstów, dostarczają materiału dla powstającej narracji²¹. Dopiero na tak stworzonej podstawie budowana jest konfiguracja literacka – opowiadanie.

Dlatego też wydaje się istotne, by zadać pytanie, w jakim stopniu społeczne, militarne, ale i kulturalne decyzje (np. debata o utworzenie Instytutu Teologii Islamskiej na HU Berlin), działania, zdarzenia, interakcje, czyli prefiguracje Ricoeura, wywierają wpływ na fikcję literacką i w jaki sposób poddane są literaryzacji. Krytycyzm, polityczna aktywność autora, jego intelektualne zaangażowanie znajdują swoją realizację w utworze literackim w formie pozycjonowania się narratora i/lub figur wobec przywołanych dyskursów.

Literatura zaangażowana

Theodor W. Adorno w 1962 roku w jednym ze swoich wystąpień radiowych zwrócił uwagę na sprzeczność między „zaangażowaniem a autonomią artystyczną”, podkreślając przy tym, że nie chodzi mu o wskazanie dogmatycznej antytezy, ale przede wszystkim o stwierdzenie, że intencje i poglądy polityczne autora nie gwarantują i nie mogą gwarantować estetycznej jakości tekstu. Teksty literackie, dla których głównym zamysłem autora była jego interwencja w istniejące stosunki społeczne, nie doceniają autonomicznego statusu artystycznej wypowiedzi. Z drugiej zaś strony, radykalnie niezależna od rzeczywistości literatura nie pełni lub świadomie rezygnuje z pełnienia funkcji reagowania na otaczającą rzeczywistość, proponowania alternatywnych modeli świata rzeczywistego, dyskusowania nad problemami społecznymi. W ostatnich latach w literaturze europejskiej można zaobserwować renesans „zaangażowania”, i to w najlepszym wydaniu o proveniencji Emila Zoli czy Sartre’a. W tym miejscu posłużę się wyjętą z ram czasowych wypowiedzią Martina Walsera w tekście *Zaangażowanie jako obowiązkowe pole dla pisarzy*. Walser rozumiał zaangażowanie jako działania outsidera, który prowokowany apolitycznością, beczyn-

²¹ P. Ricoeur, *Zeit und Erzählung. Zeit und historische Erzählung*, przeł. R. Rochlitz, Fink, München 1988, s. 88, 90, 130.

nością i indyferentyzmem społeczeństwa musi zabrać głos w sprawach ważnych dla tego społeczeństwa²². Wprawdzie Walser odrzucał przynależność pisarza do konkretnych ugrupowań politycznych, ale był zdania, że pisarz ma do wypełnienia społeczną misję. Tak ujęta twórczość literacka wyraża nadzieję na możliwość wpływania literatury i sztuki na dzieje społeczne i na aktualną politykę.

W ostatnich latach coraz wyraźniej autorzy, publicyści i krytycy literacy wyrażają potrzebę repolityzacji i remoralizacji literatury. Nie dziwi więc fakt, że zmarły w 2007 roku amerykański filozof, przedstawiciel neopragmatyzmu Richard McKay Rorty właśnie literaturze przypisywał rolę spichlerza wartości moralnych. Zadaniem literatury jest „niepokojenie”, poprzez zapoznawanie czytelnika

z literaturą stojącą w sprzeczności z tym, w co wcześniej wierzyli. [...] Mathew Arnold, George Eliot, Edmund Wilson, Lionel Trilling, Harold Bloom czy Iris Murdoch [...] to ludzie próbujący rozszerzyć i wzmocnić nasze doświadczenia moralne przez poddanie go eksperymentom i wątpliwościom, do których wielu z nas nie byłoby zdolnych²³.

Richard Rorty proponuje aktywnym czytelnikom sięgnięcie właśnie po literaturę jako medium komunikacji do wyrażania sprzeczności współczesnego świata. Podobne głosy można usłyszeć w prasie pierwszej dekady XXI wieku. Jeszcze w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku literatura określana była jako indywidualna, egoistyczna i apolityczna, ale na przełomie wieków powstała potrzeba takiej twórczości, która dokonałaby poważnej analizy rzeczywistości. W roku 2005 tygodnik „Die Zeit” opublikował – nazywany w jego późniejszej recepcji manifestem – artykuł *Czym powinna być powieść?*²⁴. W centrum wypowiedzi umieszczono żądanie „relevantnego realizmu” w literaturze, dzięki któremu niewygodna, ale frapująca współczesność stanie się centralną przestrzenią opowiadania. Nawet jeżeli nie można mówić o całkowitym wygaśnięciu zainteresowania literaturą zaangażowaną, zarówno u czytelników, jak i autorów, artykuł ten jest istotny dlatego, że to właśnie autorzy piszą odezwę do innych autorów i autorek:

Naszym celem jest ważka, relevantna narracja, gdyż uważamy, że powieści należy dzisiaj przypisać społeczne zadanie: musi opowiedzieć się po stronie zapomniana-

²² M. Walser, *Engagement als Pflichtfeld für Schriftsteller*, [w:] W. Kuttenukeuler (red.), *Poesie und Politik. Zur Situation der Literatur in Deutschland*, Stuttgart 1973, s. 304–318.

²³ R. Rorty, *Etyka zasad a etyka wrażliwości*, przeł. D. Arbiszewska, „Teksty Drugie” 2002, nr 1–2, s. 56 (51–63).

²⁴ M.R. Dean, T. Hettche, M. Politycki, M. Schindhelm, *Was soll der Roman?*, „Zeit Online”, 23 czerwca 2005 (jeśli nie zaznaczono inaczej – przekład M.W.).

nych i tabuizowanych pytań współczesności, musi przedstawić w wiążący sposób pola problemowe lokalnych i globalnych kontekstów²⁵.

Autorzy artykułu oczekują od współczesnego powieściopisarza połączenia rzeczywistości z fikcją, subiektu ze społeczeństwem, świata globalnego z lokalnym, moralności z estetyką. „Relevantny realizm” powstaje z przesączenia się współczesności z odpowiedzialnością moralno-estetyczną. Przy czym autorzy nazywają powieść „najbardziej przenikliwym i absorpcyjnym gatunkiem literackim”, który powstaje z „dyskursów społecznych” i czerpie impulsy do rozwoju właśnie ze społeczeństwa. Także postulaty politycznie zaangażowanej autorki Juli Zeh z roku 2004 zmierzają w tym samym kierunku:

Autor powinien wyrobić sobie swoje własne zdanie na temat pewnych politycznych faktów i wyrażać swoją opinię publicznie, gdyż ma on większą szansę niż każda inna jednostka społeczna na jednoczesne polityczne zaangażowanie i pozostanie outsiderem, jeżeli sobie tego życzy²⁶.

Autorka jest bowiem przekonana, że literatura musi spełniać rolę społeczną i jak najszerszej pojętą rolę polityczną. Przekonanie to wynika z naturalnej potrzeby człowieka dowiedzenia się, co inni ludzie, reprezentowani przez narratora i figury powieści, myślą i czują. Tylko z tego powodu literatury nie można zastąpić na polu politycznym publicystyką czy wywodami eksperckimi. To ona ponosi odpowiedzialność za uzupełnianie szczelin, które publicystyka zostawia w momencie, kiedy próbuje naszkicować obraz świata²⁷. Juli Zeh nie oczekuje od autorów publicznego wyrażania poglądów politycznych, ale rozwinięcia pomysłów, jak można ująć tematy polityczne, które prowadziłyby do świeżego spojrzenia na konflikty światowe. Funkcja literatury znalazłaby się wówczas w sferze wyrażania i unaoczniania kontekstów świata, zadawania pytań istotnych dla opinii publicznej, poszukiwania odpowiedzi i pozycji w tandemie pisarz–czytelnik²⁸.

W konteksty tych wypowiedzi doskonale wpisuje się problematyka powieści migracyjnej, powieści pisanej przez migrantów, ewentualnie powieści powstałej z doświadczenia migranckiego.

²⁵ Ibidem.

²⁶ J. Zeh, *Wir trauen uns nicht*, „Zeit Online”, 4.03.2004.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Więcej na ten temat por. M. Wolting, *Trzy wieki niemieckojęzycznej literatury zaangażowanej*, [w]: M. Wolting, E. Jarosz-Sienkiewicz (red.), *Zaangażowanie. Reprezentacje polityczności we współczesnej literaturze niemieckiej*, Universitas, Kraków 2019, s. 6–32.

Kategoria perspektywy

Z narratologicznego punktu widzenia to właśnie forma tekstu, czyli to, jak tekst jest zbudowany, kto jest narratorem, z jakiej pozycji przedstawiana jest historia, posiada większą wartość aniżeli sama opowiadana historia, gdyż sama powieść może być zaprezentowana na różne sposoby. Kategoria perspektywy powinna zostać zrozumiana jako złożony z zewnętrznych i wewnętrznych czynników kompleks możliwych przedstawień zdarzenia²⁹. Toteż wychodząc od narratologicznych badań nad perspektywą narracji, można określić zaangażowanie tzw. *implied author*, czyli autora, którego obraz jawi się czytelnikowi podczas lektury tekstu. *Implied author* jest instancją pośredniczącą między właściwym autorem a narratorem³⁰. Na podstawie tak przygotowanej analizy tekstów literackich mogą zostać nazwane i opisane pola zaangażowania politycznego i społecznego autorów, np.: podjęcie tematyki prawa człowieka, zagrożenia terroryzmem, kryzysu migracyjnego, krytyki roli mediów, życia między dwoma kulturami, prześladowań politycznych, kulturowych, migracji gospodarczej itd. Pytanie, na które takie podejście do tekstu literackiego powinno przynieść odpowiedź, brzmi: Czy prowadzony w literaturze dyskurs migracyjny może spełnić funkcję stabilizującą i legitymującą pamięć kolektywną i czy ma wpływ na kształtowanie się pamięci kulturowej?

Figura migranta – figura zakłóceń

W nieco innym kontekście narracyjnym Sigrid Löfler twierdzi, że nową i wskazującą kierunki literaturą światową będzie literatura pisana przez migrantów³¹. W 2000 roku Homi Bhabha również twierdził, że „transnacionalne historie migrantów, kolonizowanych i politycznych uchodźców – owe położenia graniczne – mogą stać się obszarami literatury światowej”³². Figury migracji – migranci, uchodźcy, wygnańcy, azylanci – wnoszą do literatury niemieckiej bagaż nowych historii, otwierając ją tym samym na problemy globalne i czyniąc z niej literaturę światową i zaangażowaną. W historii literatury, która ma charakter procesualny, znaleźć można liczne figury irytacji, figury zakłóceń. Literatura, która jest tutaj przedmiotem dys-

²⁹ W. Schmidt, *Elemente der Narratologie*, De Gruyter, Berlin 2011, s. 254.

³⁰ Por. W.C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*, University of Chicago Press, Chicago – London 1991 [1961].

³¹ S. Löfler, *Die neue Weltliteratur und ihre großen Erzähler*, C.H. Beck, München 2013, s. 10.

³² H.K. Bhabha, *Die Verortung der Kultur. Aufsätze*, übers. von J. Freudl, M. Schiffmann, Stauffenburg, Tübingen 2000, s. 18.

kusji, wykazuje szczególne zagęszczenie tych figuracji. Figury irytacji powodują – to kolejna z tez – poprzez konkretne działania i ruchy w przestrzeni, irytacje wśród innych figur, ponieważ przekraczają i przełamują ustalone normy i granice. W tym punkcie uwaga badaczy zwrócona jest na teksty, w których inscenizacja przeżyć traumatycznych, jak i formy pamięci o nich odgrywają rolę szczególną³³.

Figura migranta, uchodźcy, rozwija bardzo szczególny stosunek do przestrzeni i w związku z tym często stanowi wzorzec przeciwny do literacko pozytywnie konotowanej figury wielokrotnie przekraczającej granice (tej wciąż powracającej do swojej macierzystej kultury). Tak skonstruowana figura pozbawiona jest zaczepienia w przestrzeni, co czyni z niej figurę irytacji, która wprowadza zakłócenia, konflikty w istniejące systemy. Figura migranta, łącząca literaturę migracyjną lat 1933 i następnych, literaturę o wypędzeniach, ucieczkach, przesiedleniach, repatriacjach, poprzez literaturę migrantów z NRD, migrantów zarobkowych, politycznych, ideologicznych aż po migrantów ekologicznych, może okazać się produktywna dla celów szerszego ujęcia historii literatury i wprowadzenia do literaturoznawstwa rozszerzonego pojęcia literatury migracyjnej. Figura migranta, figura zmieniającego język ojczysty na obcy, generuje historie o mieszanym pochodzeniu, o hybrydowych tożsamościach, o tworzeniu trzecich przestrzeni (Homi K. Bhabha), o wykorzenieniu, o transnarodowej wędrówce, o trudach i zaletach integracji, o znajdowaniu nowych ojczyzn kulturowych, językowych, jak i o doświadczeniu wolności³⁴. Dla literaturoznawców istotne wydaje się pytanie o to, jak literatura reaguje na wymogi naszego czasu, jak włącza w obrazy fikcji literackiej zdarzenia świata rzeczywistego.

Literatura i sztuka XX i XXI wieku znalazły w historiach migrantów najbardziej innowacyjne pole działania. Żaden inny temat nie powiązał literatury tak silnie ze społecznymi debatami, nie spowodował potrzeby wykazania zaangażowania społecznego i politycznego autorów, jak właśnie temat migracji. Literatura, film, telewizja wydają się predestynowane do przedstawiania, reprezentowania obrazów migracji, wypędzeń, ucieczki, gdyż przejmując dyskursy społeczne, są zdolne do przedstawień jednostkowych, często stojących w opozycji do dyskursów i konsensusu społecznego. Zwracając uwagę na fakt, że taka literatura przedstawia incydentalne i różnorodne doświadczenia graniczne, jest ona zmuszona do poszukiwań

³³ Por. R. Koselleck, *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1989, s. 354.

³⁴ Por. M. Wolting, „Identität kann nur als ein Problem existieren” – *Zu Identitätskonstruktionen in der Gegenwartsliteratur. Einleitung*, [w:] M. Wolting (red.), *Identitätskonstruktionen in der deutschen Gegenwartsliteratur*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2017, s. 9–20.

nowych rozwiązań narracyjnych, nowych figur retorycznych, które mogłyby oddać złożoność doświadczenia migracyjnego. Za Giorgio Agambenem można przyjąć, że tożsamość migrantów w kontekście poczucia przynależności narodowej i kraju pochodzenia okazuje się mało stabilna. Co za tym idzie, figura migranta, uchodźcy, przesiedleńca może zaistnieć jako nadająca nowe sensy rzeczywistości. Wprowadzana do narracji literackiej „odnawia” literaturę, gdyż dysponuje historiami, które dotychczas istniały poza systemem symbolicznym literatury i ze względu na dramaturgię przeżyć wprowadza do korpusu tekstów literackich określonych kręgów kulturowych jednostkowość i niepowtarzalność.

Z perspektywy polskiej, odpowiedź na pytanie o procesualny charakter niemieckiej literackiej refleksji migracyjnej, a konkretnie ukazanie zmian zachodzących w społeczeństwie wywołanych fenomenem migracji, ma znaczenie kluczowe dla zrozumienia profilu świadomościowego współczesnego społeczeństwa niemieckiego. Zwłaszcza, że badania dotąd prowadzone w tym kierunku budowały swe ustalenia wyłącznie na czasowych wycinkach procesów migracyjnych.

Bibliografia

- Appiah K.A., *Der Kosmopolit. Philosophie des Weltbürgertums*, C.H. Beck, München 2007.
- Bhabha H.K., *Die Verortung der Kultur. Aufsätze*, übers. von J. Freudl, M. Schiffmann, Stauffenburg, Tübingen 2000.
- Biondi F., Schami R., *Literatur der Betroffenheit. Bemerkungen zur Gastarbeiter-literatur*, [w:] Ch. Schaffernicht (red.), *Zu Hause in der Fremde. Ein bundesdeutsches Ausländer-Lesebuch*, Atelier im Bauernhaus, Fischerhude 1981, s. 124–125.
- Booth W.C., *The Rhetoric of Fiction*, University of Chicago Press, Chicago – London 1991 [1961].
- Dąbrowski M., *Współczesna literatura emigracyjna / migracyjna: rewizja pojęć analitycznych*, „Rocznik Komparatystyczny – Comparative Yearbook” 2015, nr 6, s. 395–413.
- Dean M.R., Hettche T., Politycki M., Schindhelm M., *Was soll der Roman*, „Zeit Online”, 23.06. 2005.
- Gansel C., Zimniak P. (red.), *Störungen im Raum – Raum der Störungen*, Winter, Heidelberg 2012.
- Glissant É., *Zersplitterte Welten. Der Diskurs der Antillen. Essay*, Wunderhorn, Heidelberg 1986.

- Hardtke T., Kleine J., Payne Ch. (red.), *Niemandsbuchten und Schutzbefohlene. Flucht-Räume und Flüchtlingsfiguren in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2017.
- Haslinger J., Sperr F. (red.), *Zuflucht in Deutschland. Texte verfolgter Autoren*, Fischer, Frankfurt am Main 2017.
- Jäger L., *Störung und Transparenz: Skizze zur performativen Logik des Medialen*, Fink, München 2004.
- Koch L., Petersen Ch., Vogl J. (red.), *Störfälle*, „Zeitschrift für Kulturwissenschaften“ 2011, nr 2.
- Koch L., Vogel M. (red.), *Krieg und Geschichte in der deutschen Literatur seit 1900*, Königshausen & Neumann, Würzburg 2007.
- Koselleck R., *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1989.
- Kümmel A., *Störung*, [w:] A. Roesler, B. Stiegler (red.), *Grundbegriffe der Medientheorie*, Fink, Paderborn 2005, s. 229–235.
- Link J., *Versuch über den Normalismus: Wie Normalität produziert wird*, Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen 2006 [1988].
- Löfler S., *Die neue Weltliteratur und ihre großen Erzähler*, C.H. Beck, München 2013.
- Luhmann N., *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1987.
- Luhmann N., *Die Realität der Massenmedien*, Westdeutscher Verlag, Opladen 1995.
- Luhmann N., *Soziale Systeme: Grundriß einer allgemeinen Theorie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1999.
- Mattelart A., Mattelart M., *Teorie komunikacji. Krótkie wprowadzenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Kraków 2001.
- Ricoeur P., *Zeit und Erzählung. Zeit und historische Erzählung*, przeł. R. Rochlitz, Fink, München 1988.
- Rorty R., *Etyka zasad a etyka wrażliwości*, przeł. D. Arbiszewska, „Teksty Drugie” 2002, nr 1–2, s. 51–63.
- Rushdie S., *Heimatländer der Phantasie. Essays und Kritiken 1981–1991*, Kindler, Berlin 1992.
- Sartre J.-P., *Was ist Literatur*, red., przeł i posłowie T. König, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg 1981.
- Saunders D., *Die neue Völkerwanderung – Arrival City*, Blessing, München 2011.
- Schmidt W., *Elemente der Narratologie*, De Gruyter, Berlin 2011.
- Schüttpelz E., *Eine Ikonographie der Störung*, Fink, München 2002.
- Shannon C.E., Weaver W., *The Mathematical Theory of Information*, Iniversity of Illinois Press, Urbana 1949.

- Todorov T., *Die Angst vor den Barbaren. Kulturelle Vielfalt versus Kampf der Kulturen*, Hamburger Edition, Hamburg 2010.
- Wolting M., „Identität kann nur als ein Problem existieren” – *Zu Identitätskonstruktionen in der Gegenwartsliteratur. Einleitung*, [w:] M. Wolting (red.), *Identitätskonstruktionen in der deutschen Gegenwartsliteratur*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2017, s. 9–20.
- Wolting, M., *Trzy wieki niemieckojęzycznej literatury zaangażowanej*, [w:] M. Wolting, E. Jarosz-Sienkiewicz (red.), *Zaangażowanie. Reprezentacje polityczności we współczesnej literaturze niemieckiej*, Universitas, Kraków 2019, s. 6–32.
- Zeh J., *Wir trauen uns nicht*, „Zeit Online”, 4 marca 2004.

Prolegomena zu einer Migrantenliteraturforschung

Zusammenfassung

In dem Beitrag wird ein Konzept vorgestellt, die sogenannte Migrationsliteratur neu zu kategorisieren. Eine breite Kontextualisierung der Literatur von Migranten „aus“ Deutschland und „nach“ Deutschland könnte sich für neue Interpretationswege produktiv erweisen. Ein solches Modell garantiert der Migranteliteratur einen Platz im Kanon der Weltliteratur und befreit sie von Versuchen einer Nischenkategorisierung.

Schlüsselwörter: Transkulturelle Literatur, Migrationsliteratur, Polnische Literatur, Deutsche Literatur, Hybride Kulturen.

Prolegomena to Research on Migrant Literature

Summary

In this paper the female author tries to introduce a concept of how to categorize migrant literature in an innovative way. The diversified contextualization of the literature by migrants from Germany and to Germany could create new approaches to ways of interpretation. Such a model would guarantee migrant literature a place within the canon of world literature and would release it from the categorization of a niche product.

Keywords: Transcultural Literature, Migration Literature, Polish Literature, German Literature, Hybrid Culture.